

2 KRONIKA 71

2023

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 2

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkel (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágyi (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

29. maja 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

oktober/ October 2023

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena posamezne številke v prosti prodaji/ Single issue: 12 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

300 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Reliefni okrasni krožnik z upodobitvijo cesarja Ferdinanda III. in volilnih knezov / *Decorative plate depicting Emperor Ferdinand III and prince-electors* (Hans Spatz ml. /Jr., Nürnberg, 1637 (?), hrani / *kept by* NMS, inv. št. / *Inv. No.* N 5560, foto / *Photo:* Tomaž Lauko).

Na zadnji strani/ Back cover: Reliefna plošča z upodobljenimi militarijami nad portalom hiše Breg 20 v Ljubljani / *Relief plaque with depictions of militaria above the portal of the house Breg 20 in Ljubljana*

KAZALO

Razprave

Julijana Visočnik:	Ženska imena, dokumentirana na napisih – primer Celeje	245
Jure Vuga:	Fragmenti dveh domnevnih gotskih arhivoltov stranskih portalov koprške stolnice	263
Veronika Škofljanec Jagodic:	Premoženje treh plemkinj na Kranjskem ob koncu 17. stoletja	277
Boris Golec:	Šaleške korenine Antona Martina Slomška. »Od apata do opata«	293
Metoda Kemperl:	Ljubljanska hiša Breg 20 in njen portal	313
Patrizia Farinelli:	Zgodovinska pričevalna vrednost anonimnih pisem o dogajanju v Ljubljani med prvo francosko okupacijo (1797)	327
Gašper Oitzl:	»Srebro malega človeka« v Narodnem muzeju Slovenije. Historiat zbirke kositra	335
Robert Devetak:	Primeri delovanja javnih kuhinj na Goriškem in Gradiškem pred prvo svetovno vojno	367
Vesna Krmelj:	Ekspresionistično obdobje revije <i>Dom in svet</i> v luči korespondence Franceta Steleta z Izidorjem Cankarjem	379

Gradivo

Spomini beramskega duhovnika Josipa Grašiča na Gortanov proces (1929) (<i>Branko Marušič</i>)	397
---	-----

Jubileji

60 let Aleša Gabriča (<i>Bojan Balkovec</i>)	409
Angelika Hribar in njenih osem desetletij (<i>Miha Preinfalk</i>)	411
Petdeseta obletnica Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU (<i>Darja Mihelič</i>)	413

In memoriam

Tatjana Hojan (1938–2022) (<i>Branko Šuštar</i>)	427
--	-----

Ocene in poročila

Simona Kostanjšek Brglez: Preobrazbe mesta: zgodovinska, arhitekturna in umetnostna dediščina Slovenske Bistrice (<i>Alenka Kačičnik Gabrič</i>)	431
Vinko Skitek: Računske knjige breškega rudarskega sodnika Egidija Leschendursta, 1580–1589 / Rechnungsbücher des Friesacher Bergrichters Gilg Leschendurst, 1580–1589. Gradivo za zgodovino Koroške, II. zvezek (<i>Matjaž Grabornik</i>)	434

Metoda Kemperl

prof. dr., Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva pl. 16, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: metoda.kemperl@pef.uni-lj.si
ORCID: 0000-0002-7080-8043

Ljubljanska hiša Breg 20 in njen portal

IZVLEČEK

Raziskava se ukvarja z datacijo, avtorstvom in naročništvom ljubljanske baročne hiše Breg 20. Na podlagi arhivskih dokumentov in literature smo rekonstruirali njeno lastništvo v 18. stoletju, ko je bila pretežno v rokah rodbine Gasparini. V tem obdobju se je stavba razširila s sosednjo Codellijevo hišo, v balkonski dvorani drugega nadstropja so nastale poslikave Jožefa Jelovška, okoli leta 1743, ko je bil Gasparini povzdignjen v plemiški stan, pa so postavili tudi glavni portal. Načrt zanj je verjetno izdelal arhitekt Giovanni Fusconi, ki je sicer deloval v Trstu, a se je vsaj med letoma 1726 in 1747 večkrat mudil tudi v Ljubljani.

KLJUČNE BESEDE

Ljubljana, baročna arhitektura, naročništvo, Giovanni Fusconi, Francesco Robba, rodbina Gasparini, baroni Codelli pl. Fabnenfeld

ABSTRACT

LJUBLJANA'S HOUSE BREG 20 AND ITS ENTRANCE PORTAL

The research discusses the date, authorship, and commissioning of Baroque house Breg 20 in Ljubljana. Based on archival materials and literature, we have reconstructed its ownership in the eighteenth century, when the house was predominantly owned by the Gasparini family. During that period, the building was expanded by incorporating the neighbouring Codelli house and the balcony hall on the second floor was graced with Jožef Jelovšek's paintings. The main entrance portal was constructed about 1743, when Gasparini was raised to the rank of nobility. It was probably designed by the architect Giovanni Fusconi, who worked in Trieste, but, at least between 1726 and 1747, also paid several visits to Ljubljana.

KEY WORDS

Ljubljana, Baroque architecture, commissioning, Giovanni Fusconi, Francesco Robba, Gasparini family, Barons Codelli von Fabnenfeld

Uvod

V 30. številki *Kronike* leta 1982 je Damjan Prelovšek objavil članek o dveh ljubljanskih baročnih portalih. Obravnaval je dvoriščni portal palače Strassoldo na Novem trgu 5 in glavni portal palače Breg 20. Za slednjega je zapisal, da je glede na slog italijansko občuteno delo iz poznih štiridesetih let 18. stoletja. Ugotovitve ni podkrepil s slogovno analizo, saj je datacijo povezal z letnico podelitve baronskega naslova domnevemu lastniku hiše Avguštinu Codelliju. Doprse »viteza« v temenu in vojaški atributi s poudarjenimi prapori po njegovem mnenju namreč kažejo na predikat Fahrenfeld, ki naj bi ga lastnik prejel v letu svoje smrti, 1749. Predvideval je, da bi lahko portal sicer nastal že nekoliko prej, ko se je lastnik »pripravljal na slovesen trenutek sprejema baronske časti.«¹ Zgornjo mejo nastanka pa je zamejil z letom 1749, ko naj bi po Codellijevi smrti hiša prešla v last trgovca in menjalca denarja Janeza Štefana Gasparinija, »ki gotovo ni imel vzroka, da bi povelečeval nekdanjega lastnika stavbe.«² Portal se je Prelovšku sicer zdel podoben Zullianijevim delom,³

na primer vhodu v graščino Goričane, a ker »gre za veliko bogatejšo kamnoseško govorico«, ga je pripisal Francescu Robbi, ki je po letu 1745 v Ljubljani pridobil tudi naziv mestnega stavbnega mojstra. Po Prelovškovem mnenju je namreč vitezovo poprse zelo sorodno Robbovim delom. Prav tako je nekaj sorodnosti z njimi našel na portalu; to naj bi bili oblika reliefa z militarijami, polžasto zaviti kapiteli in krogla s kovinsko konico. Zato je zapisal, da bi bila zunanjščina hiše lahko »redka priča doslej skoraj popolnoma neznanega Robbovega stavbeniškega delovanja.«⁴ Prelovšek je opozoril tudi na zelo slabo stanje portala. Tedaj je odpadel velik del venca nad levim kapitelom, že v sedemdesetih letih 20. stoletja pa so ob napeljavi električnih kablov razbili obličje viteza v temenu. Kip so precej pozneje restavrirali in

Glavna fasada hiše Breg 20 (foto: M. Kemperl).

Stranska fasada hiše Breg 20 in Križevniška 9 (foto: M. Kemperl).

¹ Prelovšek, O dveh, str. 207–209.

² Prav tam, str. 207.

³ Arhitekt Candido Zulliani je v Ljubljani izpričan med letoma 1731 in 1769.

⁴ Prelovšek, O dveh, str. 208.

je sedaj v Mestnem muzeju, na portalu pa je odlitek iz umetne smole.⁵

Prelovškovo tezo o dataciji portala sta sprejela Ivan Stopar in Igor Sapač,⁶ slednji pa je prezidavo hiše (brez izrecne navedbe portala) uvrstil na seznam morebitnih del Johanna Georga Schmidta.⁷ Gre seveda le za predlog, saj zaenkrat ne poznamo niti enega umetnostno bolj ambicioznega dela tega graškega stavbnega mojstra, ki je v Ljubljani deloval med letoma 1728 in 1754. Morda je bil avtor sicer podrtega zvonika župnijske cerkve sv. Barbare v Idriji iz leta 1741, katerega načrt kaže značilnosti dunajsko šolanega arhitekta.⁸ Na omenjenem Sapačevem seznamu so slogovno zelo heterogena dela, ki jih v pretežni meri družijo le to, da so bila izdelana v času Schmidtovega delovanja. Nekaj stavb je bilo s tega seznama že izločenih.⁹

Teze o Robbovem avtorstvu Matej Klemenčič, ki je v zadnjih petindvajsetih letih največ pisal o Robbi, ni razvil dalje oziroma je zapisal, da »nimamo nobenih primerjav, s katerimi bi Robbovo avtorstvo palače lahko potrdili«.¹⁰ Robbova dokumentirana kamnoseška dela, kot so portal in okvira kaminov celovškega Lontovža, ki jih je poleg druge opreme v letih 1740 in 1741 izdelal za slavnostno dvorano, so namreč precej bolj skulpturalno zasnovana, segajoča v prostor in polna plastično poudarjenih volutastih motivov, ki jih sicer najdemo na njegovih oltarjih.¹¹ Robbi pa je Klemenčič pripisal doprsje »viteza«, ki je bilo nekdaj nameščeno na portalu, in ga datiral v štirideseta leta 18. stoletja.¹² Ta atribucija bi po njegovem mnenju sicer bila argument za razmislek o Robbovem deležu tudi na portalu, a je obenem poudaril, da se portal zelo razlikuje od sočasnih del v Ljubljani.¹³

Ker portal še vedno razpada oziroma mu celo grozi najhujše, ga poskušajmo še enkrat analizirati in ugotoviti, kdaj in za koga je nastal ter kdo bi bil lahko njegov avtor.

Glavni portal hiše Breg 20 (foto: M. Kemperl).

Opis portala

Hiša Breg 20 je trinadstropna. Glavno fasado toskanski pilastri, ki povezujejo vsa nadstropja, delijo v tri osi, nad kapiteli pa so povezani s profiliranim zidcem. Pilastri se potem nadaljujejo po nizkem pasu do podstrešnega venca s konzolicami. V vseh oseh so po tri pravokotna okna z gladkim kamnitim okvirom, rahlo profilirano polico in prav tako gredo. V srednji osi drugega nadstropja je balkon s kovinsko ograjo in konzolama. Desetosna južna fasada je enako oblikovana. Ostali dve fasadi sta povsem preprosti, saj na severu hišo od sosednje loči le preduh, zahodna fasada pa je obrnjena na dvorišče hiše Križevniška 7. Zgoraj ravno zaključeni portal je sestavljen iz rustične osnovne plošče, para stopnjevanih pilastrov, profilirane ravne grede s parom vaz in reliefne plošče, ki zaseda celotno višino nad gredo in oknom nad portalom. Pilastra imata namesto kapitela voluti, ki imata na čelni strani plitvo listno apliko. V temenu portala, ki ima na notranji strani vogala široko porezana, je nameščeno doprsje »viteza« s čelado in perjanico. Greda, ki je malce širša od osnovne plošče,

⁵ Prav tam, str. 209, op. 13. Mestni muzej tedaj ni hotel prevzeti kipa, zato so ga shranili kar v nišo gostilniške sobe (prav tam). Iz fotografij, ohranjenih v arhivu Zavoda za varstvo kulturne dediščine, je razvidno, da je poprsje na dva kosa razpadlo že leta 1966, a so ga zalepili nazaj (ZVKD, Fototeka, Breg 20). Šele okoli leta 2010 so doprsje restavrirali, potem ko ga je odkupil Mestni muzej (Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 277, 278).

⁶ Stopar, *Sprehodi*, str. 102; Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 263, 264.

⁷ Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 263, 264 s starejšo literaturo.

⁸ Kemperl, *Nekaj drobcev*, str. 52.

⁹ Cerkev v Begunjah je bila na primer na novo postavljena šele okrog leta 1776 (Resman, *Še o nekaterih*, str. 55) in kaže vse značilnosti arhitekture Lovrenca Pragerja. Glavni fasadi hiš na Novem trgu 2 in Gosposki 4 pa sta argumentirano pripisani Candidu Zullianiju (Kemperl, *Kanoniška hiša*, str. 267–285).

¹⁰ Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 114.

¹¹ Prav tam, str. 97–99, 281.

¹² Prav tam, str. 277, 278.

¹³ Prav tam, str. 114, 115.

nad pilastroma globoko posega v prostor. Tako tvori podstavek za vazi, ki sta polnoplastični, a se z zadnjo stranjo dotikata stene. Vazi, ki z zgornjim robom segata do višine spodnjega dela oken prvega nadstropja, sta zgoraj zaključeni s krogla in kovinskima konicama. Reliefna plošča ima zgornji rob tako širok kot okno nad njo, proti spodnjemu delu pa se razširi s pomočjo volut. Na njej so upodobljene militarije (prapori, meč, ščit, kij in rog).

O lastnikih hiše in dataciji portala

Prvi, ki je na kratko opozoril na portal, je bil Viktor Steska že leta 1903. Zapisal je, da bi glede na datacijo poslikav v dvorani drugega nadstropja (1734) utegnil biti tudi portal iz približno iste dobe, torej iz sredine 18. stoletja. Sklicujoč se na Stesko je Peter Radics pet let pozneje nastanek portala postavil v sredino 18. stoletja. Že pred Prelovškom je namreč militarije nad portalom povezal z Avguštinom Codellijem pl. Fahnenfeldom, ki mu je leta 1749 Marija Terezija podelila baronski naziv. Prav tako je bil Radics prvi, ki je portal povezal s poznimi deli Francesca Robbe.¹⁴ Za hišo samo pa je zapisal, da je razdeljena na dva dela, in sicer na sprednjo hišo (danes Breg 20) in zadnjo hišo, ki je imela vhod s Križevniške ulice (danes Križevniška 9). Lastniki sprednje hiše naj bi bili po njegovem mnenju že od leta 1688 Codelliji; sprva Peter Anton, od 1727 pa njegov nečak Avguštín Codelli. Lastnik zadnje naj bi bil med letoma 1689 in 1715 Jakob Schell pl. Schellenburg, leta 1728 pa naj bi jo kupil Štefan Gasparini, ki je leta 1749 kupil še sprednjo hišo in ju leta 1778 združil v eno. Gaspariniji naj bi bili lastniki obeh hiš do leta 1816. Radics je poleg lepega kamnitega portala kot kvaliteto hiše navedel balkonsko dvorano v drugem nadstropju, oboje pa naj bi naročil tedanji lastnik Avguštín Codelli.

A Vladislav Fabjančič je približno štirideset let pozneje, ko je po davčnih knjigah ugotavljal lastništvo posameznih ljubljanskih hiš skozi stoletja, lastništvo teh dveh hiš interpretiral drugače. Preden je začel z naštevanjem lastnikov hiše na Bregu 20, je zapisal, da je bil Radics v zmoti, češ da na tem mestu ni dveh hiš.¹⁵ Lastnikom, ki jih je Radics navedel za hišo Breg 20, je pripisal hišo Breg 18. Zapisal je, da je bila hiša od leta 1687 v lasti Petra Antona Codellija pl. Fahnenfelda, po katerem jo je leta 1727 podedoval njegov nečak Avguštín Codelli pl. Fahnenfeld. Ta jo je leta 1748 prodal Janezu Štefanu Gaspariniju. Po njem jo je leta 1763 podedoval Friderik Gasparini in jo obdržal le do leta 1784. Tedaj jo je kupil F. Grilec in jo imel v lasti do leta 1803. Med letoma 1803 in

1810 sta bila lastnika J. in R. Šantelj, med 1810 in 1817 F. Pleškovič, do 1819 G. M. Drenik, med 1819 in 1831 pa J. in R. Šantelj.¹⁶ Ko te podatke primerjamo s številčenjem hiš v Ljubljani (prvo je iz leta 1770), ugotovimo, da se lastniki od Gasparinija dalje skoraj ujemajo. Številčenja hiš namreč za hišo številka 320 oziroma od leta 1805 dalje 188 (kar ustreza današnji hiši Breg 18) lastnike navajajo takole: 1770, 1782: Gasparini; 1787, 1796, 1798, 1800: M. Gril-liz; 1802: M. Jamnig; 1805: J. Erbantel; 1815, 1822, 1825: J. Schantel; 1833 A. Smole.¹⁷

Za današnjo hišo Breg 20 pa je Fabjančič navedel lastnike, ki jih je Radics pripisal hiši na Križevniški 9: med letoma 1689 in 1728 je kot lastnik zabeležen Jakob Schell pl. Schellenburg. Do 2. aprila 1728 je bila lastnica Marija Viktorija Errich, roj. pl. Lichtenheim, nato pa Anton pl. Janežič. Še istega leta je hišo kupil Janez Štefan Gasparini. Po njem jo je leta 1763 podedoval Friderik pl. Gasparini, ki jo je obdržal do leta 1816. Tega leta je omenjen lastnik Bernard Gasparini. Od leta 1816 dalje Radics in Fabjančič omenjata iste lastnike: od leta 1816 J. F. Klem, od 1833 A. Smole in od 1836 M. Smole.¹⁸ Če te lastnike primerjamo z lastniki, ki so popisani v popisih numeracij hiš, ugotovimo, da gre za lastnike hiše številka 319 oziroma 187, kar ustreza današnji hiši Breg 20. V številčenjih hiš so torej lastniki navedeni takole: 1770, 1782, 1787, 1796, 1798, 1800, 1802, 1803: Gasparini; 1815, 1822, 1825: J. Klem; 1833: A. Smole.¹⁹ Torej bi glede na popise številčenja hiš prej smeli verjeti Fabjančiču kot Radicsu.

Radics pa je imel prav, da gre na Bregu 20 za dve hiši, saj so konservatorji s terenskim ogledom že davno ugotovili, da gre res za dve ločeni stavbni tele-si s samosvojo prostorsko organizacijo,²⁰ čeprav sta na zunaj enotno fasadirani. Tudi iz načrtov prenove prostorov za gostilno *Pri vitezu*, ki je potekala med letoma 1966 in 1968, je jasno razvidno, da so bila združena pritličja treh stavb, in sicer Breg 20, Breg 18 in Križevniška 9, na tlorisu pa je arhitekt mejo notranjčine med Breg 20 in Križevniška 9 tudi jasno

¹⁶ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, str. 456.

¹⁷ Vrhovec, Die erste Häusernumerierung, str. 168; *Verzeichniß* 1782, 1787, 1798, 1800, 1802, 1805, 1815, 1822, 1825, 1833. Za problem datacije Vrhovčevega seznama hišnih posestnikov gl. Golec, Slovenska toponimika, str. 322.

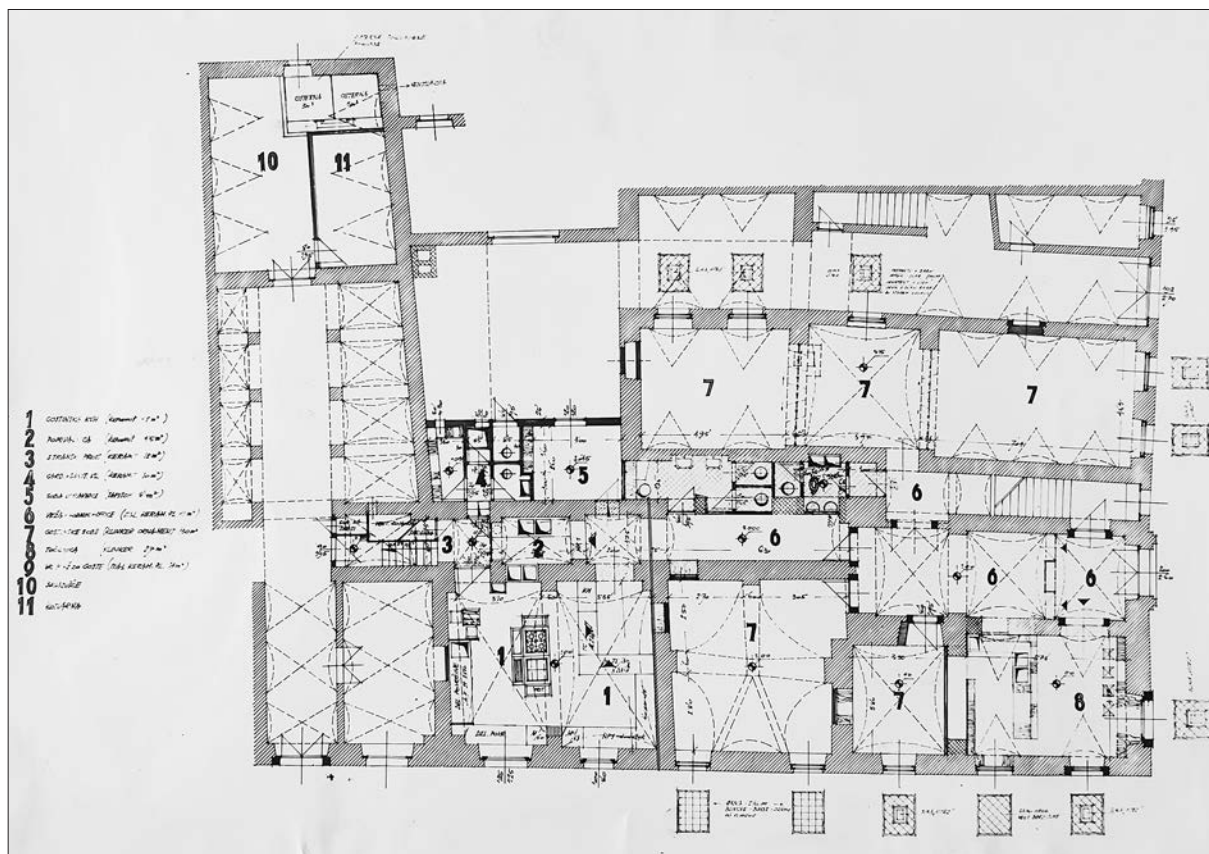
¹⁸ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, str. 454, 455.

¹⁹ Vrhovec, Die erste Häusernumerierung, str. 168; *Verzeichniß* 1782, 1787, 1798, 1800, 1802, 1805, 1815, 1822, 1825, 1833.

²⁰ Železnik idr., *Stara Ljubljana*, str. 136–142. Avtorji sicer predvidevajo, da bi bilo fasadiranje iz druge polovice 18. stoletja, a to ne bo držalo, saj je taka pilastrska členitev značilna za prvo polovico 18. stoletja, nikakor pa ne za zadnjo četrtino, ko je značilen t. i. Plattenstil. Prav tako je vidno, da je portal nastal pozneje kot pilastri. Na Zullianijevi risbi Brega iz leta 1751 (risba, hranjena v Avstrijskem državnem arhivu, je bila prvič objavljena v Kemperl idr., *Baročna Ljubljana*, str. 7; v celoti v Kemperl, Dokumenti, str. 90; detalj portala hiše Breg 20 pa v Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 113) je jasno razvidno, da je imela tedaj fasada tako pilastrsko členitev kot portal.

¹⁴ Radics, *Alte Häuser*, str. 35, 36.

¹⁵ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, str. 454. Na različno interpretacijo lastnikov hiš je opozoril že Klemenčič (Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 277).

Tloris prezidave gostilne Pri Vitezu (ZVKD, Fotoalbum Gostilna pri vitezu).

začrtal.²¹ A Fabjančič je v svojem popisu hišo Križevniška 9, ki ima še danes lasten vhod in lastno hišno številko, zanemaril. Omenil je le enega lastnika te hiše, in sicer je bil to leta 1938 dr. Ivan Keber.²² Gre za hišo, ki je imela pri prvem številčenju hiš številko 317. Za to leto lastnik ni omenjen, pozneje, v letih 1782, 1787, 1796, 1798, 1800 in 1802, pa je omenjen baron Zois. Leta 1805 hiša iz popisov številčenja hiš izgine,²³ saj so jo do takrat očitno tudi formalno združili s hišno številko 187, torej današnjo Breg 20.

Najverjetneje pa se je Radics zmotil glede lastnikov. Vsekakor je bil Janez Štefan Gasparini vsaj že leta 1751 lastnik hiš Breg 20, Breg 18 in Križevniška 9, saj ga kot takega označuje Zullianijev tloris hiš na Bregu z navedenimi lastniki. Tega skupaj z upodobitvijo Brega datiramo v leto 1751,²⁴ na njej pa je jasno vidno tudi, da je obravnavani portal že stal.²⁵

Dilemo o lastništvu pred tem letom lahko deloma razjasnimo s še ohranjenimi oporokami, zapuščinskimi inventarji in dokumenti, ki zadevajo Codellijev fi-

dejkomis. Premoženje Janeza Štefana Gasparinija, ki je umrl 16. septembra 1753,²⁶ so popisali 10. oktobra istega leta.²⁷ Ob smrti je imel na Bregu dve hiši. V prvi hiši, ki je označena kot vogalna, gre torej gotovo za hišo Breg 20, je tedaj stanovala vdova. Zato lahko predvidevamo, da gre za hišo, v kateri je pred Gasparinijevo smrtjo stanovala vsa družina. Cenilec, arhitekt Candido Žulliani, jo je ocenil na 5.300 goldinarjev. Za drugo hišo, za katero so zapisali, da se je prej imenovala Codellijeva in je bila vredna 3.200 goldinarjev, pa se glede lastništva sklicujejo na sporazumni sklep z 8. avgusta 1746 in na račun s 24. aprila 1749. V tej moramo prepoznati Breg 18. Poleg teh dveh hiš je popisanih še 300 opek, ki so bile vredne 2 goldinarja.

Peter Anton Codelli v oporoki, ki jo je podpisal 29. oktobra 1725, omenja le eno hišo na Bregu.²⁸ Hišo je, tako kot druge nepremičnine, vključil v fidejkomis, ustanovljen v oporoki, potrjeni 20. avgusta 1727 in intabulirani 29. maja 1760.²⁹ Za univerzalnega dediča je imenoval nečaka Avguština Codellija, naslednje

²¹ ZVKD, Fototeka, Breg 20. Tedaj je to bila ena izmed redkih uglednih gostiln v mestu, kamor je zahajal tudi Tito.

²² Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, str. 455.

²³ Vrhovec, *Die erste Häusernumerierung*, str. 168; *Verzeichniß* 1782, 1787, 1798, 1800, 1802, 1805.

²⁴ Kemperl, *Dokumenti*, str. 90.

²⁵ Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 131.

²⁶ Preinfalk, *Plemiške družine*, str. 46.

²⁷ SI AS 309, G/103, zapuščinski inventar Janeza Štefana Gasparinija.

²⁸ SI AS 308, serija II, C/13, oporoka Petra Antona Codellija.

²⁹ SI AS 311, Codelli, fasc. 1, Fideicommiss Tabelle, Laibach 13. 7. 1786.

lastnike pa je določil po sistemu primogeniture. Tako je po smrti Avgušтина Codellija lastnik fidejkomisa postal njegov prvorojenec Jožef Anton Codelli. Na prvi pogled se torej zdi, da omenjena hiša na Bregu ni mogla biti Breg 18, saj zanjo vemo, da jo je kupil Štefan Gasparini. A iz fidejkomisne tabele iz leta 1786³⁰ je razvidno, da so to hišo, za katero so celo zapisali, da jo je kupil Gasparini za 3.200 goldinarjev (torej je to gotovo bila hiša Breg 18, saj jo je Zulliani ocenil na to vrednost), zamenjali za hišo št. 325 – torej današnjo hišo Breg 10. Iz seznama plačilnih obveznosti pa izvemo,³¹ da je imela zamenjana hiša tedaj številko 320 – torej nedvomno Breg 18. Hišo Breg 10 pa je Jožef Anton Codelli kupil 9. januarja leta 1752, kar izvemo iz njegovega zapuščinskega inventarja.³² Tam je tudi zapisano, da je hiša stala poleg Andriolijeve in da je v njej Jožef Anton Codelli stanoval vsaj še leta 1786.³³ Prav tako Fabjančič piše, da je bil lastnik te hiše v letih 1752–1799 Jožef Anton baron Codelli.³⁴ Za Andriolijevo pa iz Fabjančičevega popisa vemo, da je bila to hiša Breg 12.³⁵

V popisu prebivalstva leta 1754 se na Bregu omenjata dve Codellijevi hiši. V prvi so stanovali Jožef Anton baron Codelli z ženo, petimi otroki in devetimi služabniki ter Barbara pl. Reni, Carl pl. Bottoni in hišni duhovnik Dominik Galant.³⁶ To lahko glede na zgoraj omenjene podatke gotovo identificiramo s hišo Breg 10, ki je tudi na Zullianijevi risbi označena kot Codellijeva. V drugi t. i. Codellijevi hiši pa sta leta 1754 živela zakonca Buzelle z ženino mamo, hčerkama in služabnicama.³⁷ Ker iz Gasparinijevega zapuščinskega inventarja izvemo, da se je hiša še imenovala Codellijeva, a je že bila v Gasparinijevi lasti, so to gotovo bili najemniki, ime hiše pa je ostalo oziroma se je še uporabljalo. V omenjenem popisu prebivalstva se na Bregu omenja tudi Gasparinijeva

hiša, v kateri je bilo kar pet gospodinjev, med njimi gospodinjstvo vdove Marije Frančiške Gasparini, s katero sta živeli hčerki in pet služabnikov. Nesporo gre za hišo Breg 20, ki je kot vogalna hiša omenjena v zapuščinskem inventarju Štefana Gasparinija.

Kako in kdaj je Gasparini pridobil vogalno hišo Breg 20, nam ni uspelo ugotoviti. Fabjančič sicer piše, da je bila v lasti Jakoba pl. Schellenburga oziroma njegove vdove še do leta 1728.³⁸ A to gotovo ne bo držalo. Schellenburg je namreč umrl 2. februarja 1715. V zapuščinskem inventarju, ki je bil spisan 7. marca 1715, se ne omenja niti hiša na Bregu niti hiša v Križevniški ulici, so pa popisane tri hiše na Mestnem trgu. V prvi na Mestnem trgu 6 je lastnik tudi stanoval, pozneje pa je v njej živela njegova vdova. Druga je bila sosednja hiša na Mestnem trgu 5. Obe je Schellenburgova vdova obdržala do smrti leta 1732. Tretja v Schellenburgovi lasti še leta 1715 pa je bila hiša na Mestnem trgu 9.³⁹ Kot smo že omenili, za leto 1728 Fabjančič na Bregu 20 navaja dva lastnika, in sicer Marijo Viktorijo Errich, roj. pl. Lichtenhaim, in Antona pl. Janežiča. Torej bi bilo res možno, da bi Gasparini hišo kupil leta 1728.

Tezo o dataciji portala v čas okrog leta 1749, ko je Codelliju Marija Terezija podelila baronski naziv in potrdila grb, torej lahko zavrnamo, saj hiša Breg 20 v tistem času sploh ni bila Codellijeva. Na tem mestu pa naj omenimo, da je Peter Anton Codelli v Ljubljano že prišel s plemiškim nazivom in predikatom Fahrenfeld. Tega sta zaradi poguma Lovrenca Codellija v tridesetletni vojni leta 1679 pridobila njegov brat Pavel in nečak Janez Krstnik Codelli, ki sta živela v Gorici. Leta 1688 je enak plemiški naziv, predikat in grb dobil še Peter Anton Codelli (1660–1727). Njegov nečak in naslednik Avguštin (1685–1749) je leta 1749 prejel le še baronski naziv, in sicer zaradi zaslug pri ustanovitvi goriške škofije. Daroval je namreč kar 90.000 renskih goldinarjev ter za nadškofa daroval palači in obsežno zemljišče.⁴⁰ Torej je tudi s tega stališča manj verjetno, da bi Codelli leta 1749 poudarjal vojaško preteklost svojih prednikov. Prav tako se glede na volila v oporoki zdi, da Avguštin ni kaj dosti navezan na Kranjskem oziroma v Ljubljani ter da je bil bolj navezan na Gorico. Dan pred smrtjo je v kodicilu k oporoki zapisal, naj ga, tudi če bi umrl na Kranjskem, pokopljejo v domači kapeli v Gorici.⁴¹

³⁰ SI AS 311, Codelli, fasc. 1, Fideicommiss Tabele, Laibach 13. 7. 1786.

³¹ SI AS 311, Codelli, fasc. 1, Landeschadenbindindige Schuldobligation, 17. 5. 1786.

³² SI AS 309, C/48, zapuščinski inventar Jožefa Antona Codellija.

³³ SI AS 311, Codelli, fasc. 1, Fideicommiss Tabele, Laibach 13. 7. 1786.

³⁴ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, str. 464. Codelli sicer ni mogel biti lastnik do leta 1799, saj je umrl leta 1796 (SI AS 309, C/48, zapuščinski inventar Jožefa Antona Codellija).

³⁵ Fabjančič sicer piše, da je hiša Breg 12 Aleksandru Andrioliju pripadala od leta 1768, a iz njegovega zapuščinskega inventarja izvemo, da jo je od Coppinija kupil že 15. septembra 1752 za 5200 goldinarjev (SI AS 309, A/8), gotovo pa jo je uporabljal že prej, saj je kot lastnik označen že na Zullianijevi risbi, ki jo datiramo v leto 1751 (Kemperl, Dokumenti, str. 91). Identifikacijo hiše utrjuje tudi v zapuščinskem inventarju Jožefa Antona Codellija popisani dokument s 17. decembra 1753, ki govori o poravnavi med Codellijem in Aleksandrom Andriolijem zaradi uličice med njunima hišama (SI AS 309, C/48/20). Andrioli pa je skupaj z ženo in dvema služkinjama popisani tudi v popisu prebivalstva leta 1754 (Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 48).

³⁶ Krampač, *Ljubljanske družine*, str. 47, 48.

³⁷ Prav tam, str. 48.

³⁸ Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, str. 455.

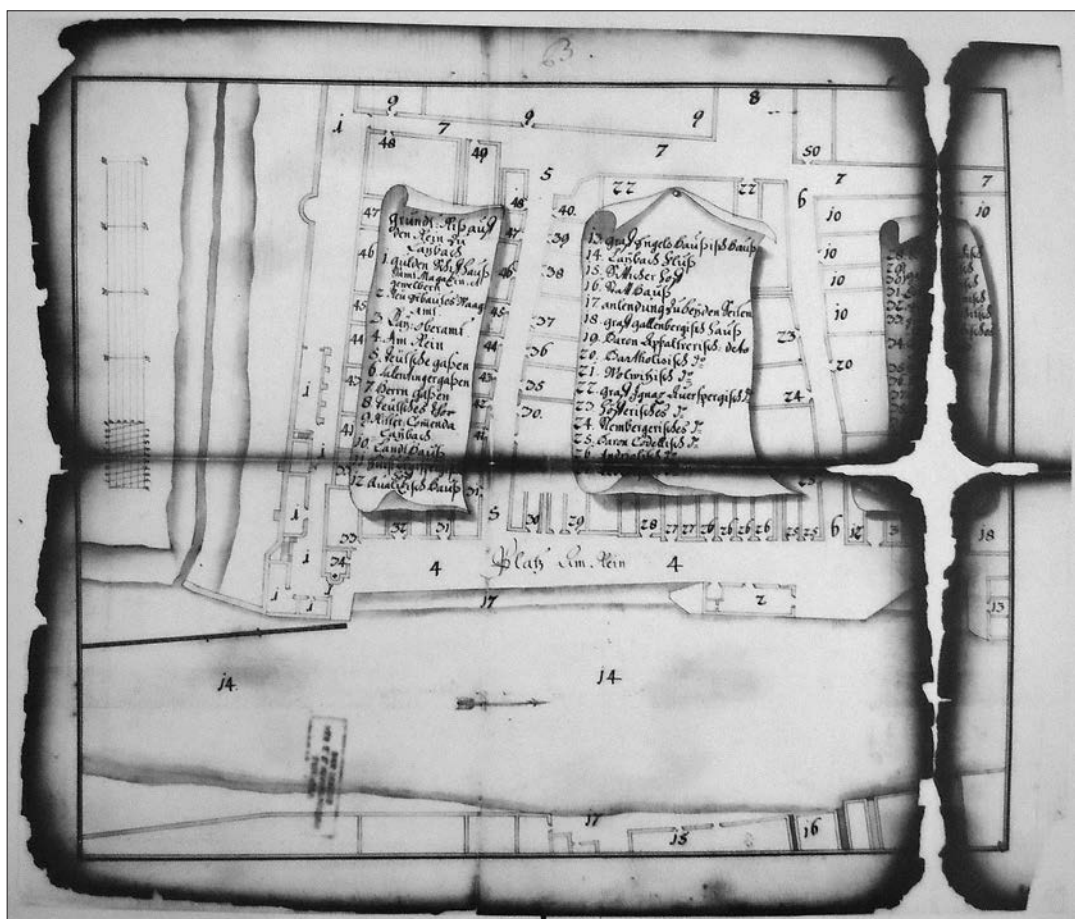
³⁹ SI AS 309, S/2/102, zapuščinski inventar Ane Katarine Schellenburg; SI AS 309, S/105, zapuščinski inventar Jakoba Schellenburga.

⁴⁰ Preinfalk, Codelli pl. Fahrenfeld.

⁴¹ To je zapisal v oporoki z dne 18. aprila 1737 in kodicilu k oporoki 19. julija 1749 (SI AS 308, serija II, C/19, oporoka Avgušтина Codellija). Avguštin Codelli je umrl v Ljubljani 20. julija 1749, pokopan pa je v goriški kapeli povzdignjenja Svetega križa, ki jo je dal postaviti leta 1746 (Villani, Codelli). Da bi bil lastnik hiše ter naročnik poslikave in izdelave portala Avguštin Codelli, je mikavno tudi zato, ker je leta 1733 na Kodeljevem dal postaviti kapelo, katere poslikava je ravno tako pripisana Jelovšku.

Candido Zulliani, risba Brega, naris, 1751 (Kemperl, Dokumenti, str. 90).

Candido Zulliani, risba Brega, tloris, 1751 (Kemperl, Dokumenti, str. 91).

Ker je bil torej lastnik hiše Breg 20 Gasparini, pogledajmo, kaj vemo o tem podjetniku. Janez Štefan Gasparini je kariero začel v trgovski družbi Petra Antona Codellija.⁴² V Ljubljani se je 4. februarja 1723 poročil in tu so se mu otroci rojevali med januarjem 1724 in avgustom 1737.⁴³ Zato bi lahko domnevali, da je hišo na Bregu 20 z namenom, da bo blizu rečnega pristanišča in Codellija, kupil že v začetku dvajsetih let. Z nakupom sosednje vogalne hiše Breg 22 leta 1728 se jima je pridružil Michelangelo Zois (1694–1777). Zois in Gasparini sta bila družbenika trgovske družbe, ki jo je po stričevi smrti leta 1727 kot naslednico prejšnje ustanovil Avgustin Codelli. Leta 1735 je vso trgovino odkupil Zois, Gasparini pa je pozneje družbo zapustil ter ustanovil lastno zelo uspešno trgovsko in menjalno podjetje.⁴⁴ Ker se je zaradi njegovih dejavnosti v deželno knežjo blagajno steklo več tisoč goldinarjev, je v začetku štiridesetih let 18. stoletja zaprosil za povzdig v plemiški stan. Poleg trgovskih uspehov in delovanja v mestnem svetu je v prošnji poudaril zlasti vojaške zasluge svojega deda in očeta, saj sta oba izgubila življenje v bitkah za cesarstvo. Ni pozabil omeniti, da je bila zaradi vojaških zaslug v plemiški stan povzdignjena tudi družina njegove žene Marije Frančiške pl. Graffhaiden. Viteški stan mu je bil dodeljen 20. marca 1743.⁴⁵ Tako bi se lahko militarije nad portalom nanašale na njegov pridobljeni naziv in verjetno je portal nastal okrog leta 1743. Na to kažeta tudi že omenjena Klemenčičeva datacija doprsja »viteza« in slog portala. Če bi namreč portal nastal za neidentificiranega predhodnega lastnika hiše, bi bil precej drugačen. Slogovno izrazitejše portale je v prvih treh desetletjih izdeloval Carlo Martinuzzi (ok. 1673–1726), čigar portali so precej bolj robustni in drugače zasnovani. Domači klesarski mojstri so ali izdelovali preproste portale (na primer portal hiše Gornji trg 35 iz leta 1707) ali pa po načrtih drugih arhitektov, kot na primer portala severnega obzidja križevniškega samostana. Ta je po risbi, ki jo je naročnik Starhemberg leta 1716 poslal z Dunaja, izdelal Luigi Bombasi, s tem da je uporabil spodnja dela starih portalov.⁴⁶ To sta poleg obravnavanega edina ljubljanska portala, ki vsebujeta militarije.

Na nastanek okrog leta 1743 bi kazal tudi kup opek, ki so jih popisali ob Gasparinijevi smrti leta 1753. Iz Zullianijeve risbe Brega iz leta 1751 ni razvidno, da bi bila hiša Breg 18 nekaj let pred tem prezidana, saj nima pilastrske členitve, v tretjem nadstropju je viden nekakšen poznorenesančni erker, oblika portala pa kaže na nastanek v 17. stoletju. Zato je precej bolj verjetno, da so opeke ostale od prezidave vogalne hiše oziroma hiše Breg 20, ki je

bila tudi precej več vredna. Cenilec jo je ocenil na 5.300 goldinarjev, medtem ko je drugo ocenil na le 3.200 goldinarjev. Morda je bila vogalna hiša boljje ovrednotena tudi zato, ker ji je bila verjetno že tedaj pridružena Križevniška 9.

Stavbo je Štefan Gasparini začel prenavljati že precej prej. Z letnico 1736 so namreč datirane Jelovškove freske v t. i. balkonski dvorani v drugem nadstropju.⁴⁷ Tedaj je verjetno nastalo tudi fasadiranje s pilastri, kot zadnji pa je okrog leta 1743 nastal portal. Kot že zapisano, je vse to že vidno na risbi iz leta 1751.⁴⁸ Kljub temu, da je razmeroma majhna, je risba izredno natančna in z vrsto nadrobnosti, saj je bil Zulliani odličen opazovalec, risar in arhitekt. Na risbi ima hiša rusticirano pritličje, sicer pa je identična današnjemu stanju. Na Zullianijevi risbi je vidno celo strešno okno nad srednjo osjo. Pozneje, vsekakor pa pred letom 1966, ko je datirana fotografija stavbe,⁴⁹ so po pritličju izvedli lizensko členitev, ki se prilega zgornjim pilastrom, in povečali okno levo od portala. Prav tako je pozneje nastal balkon pred poslikano dvorano, saj ga na Zullianijevi risbi ni. Na risbi je jasno viden širok portal z vazama in reliefom med njima. Portal je umeščen na mesto prejšnje vratne odprtine v os oken nad njim in ne v srednjo os, kot bi se spodobilo za barok. Da je portal nastal nekoliko pozneje kot členitev sten, pa kaže neusklajenost portala s členitvijo. Zaradi table z militarijami so namreč morali odbiti delilni zidec med pritličjem in prvim nadstropjem. Če bi arhitekt členitev sten načrtoval istočasno s portalom, bi ga drugače oblikoval oziroma ga prilagodil zidcem, kot je arhitekt Candido Zulliani storil pri vseh ljubljanskih portalih.⁵⁰

Avtor portala

Portal je torej najverjetneje nastal okoli leta 1743, zato pogledajmo, kdo je poleg Robbe in Schmidta tedaj še delal v Ljubljani.

Od poznih dvajsetih do poznih štiridesetih let 18. stoletja je v Ljubljani vsaj občasno delal Giovanni Fusconi. Ta se je rodil v Vidmu, živel v zaselku Ronchi pri Vidmu in tam umrl leta 1774. Izdelal je nekaj načrtov za oltarje v Vidmu, saj je sprva sodeloval s svojim očetom, kiparjem Francescom Fusconijem. Pripisan mu je tudi načrt cerkve S. Giorgio Maggiore v furlanski prestolnici iz okoli leta 1760.⁵¹ Od leta 1726 je delal v Trstu kot cesarski stavbni inšpektor,

⁴² Preinfalk, *Plemiške družine*, str. 44 s tam citirano literaturo.

⁴³ Preinfalk, *Plemiške družine*, str. 45.

⁴⁴ Valenčič, Zois pl. Edelstein.

⁴⁵ Preinfalk, *Plemiške družine*, str. 44, 45.

⁴⁶ Vidmar, »Eine sehr schöne Parade«, str. 130.

⁴⁷ Viktor Steska je leta 1903 zapisal, da so freske nastale leta 1734 (Steska, Nekaj kamenitih spomenikov, str. 136), Stane Mikuž pa približno štirideset let pozneje zaradi potemnelosti fresk zadnje številke ni mogel več natančno določiti (Mikuž, Ilovšek Franc, str. 19). Restavratorski posegi pred petimi leti so odkrili letnico 1736 (Šiles in Radšel, Restavriranje, str. 121).

⁴⁸ Gl. op. 23.

⁴⁹ ZVKD, Fototeka, Breg 20.

⁵⁰ Kemperl, Kanoniška hiša, str. 267–285.

⁵¹ Pastres, Fusconi.

leta 1730 pa je prevzel mesto tamkajšnjega stavbnega mojstra. Tam je leta 1736 izdelal urbanistični načrt za izgradnjo novega pristaniško-trgovskega dela mesta na izsušenih solinah (t. i. Terezijansko četrto), ki pa ni bil realiziran. Pozneje je v Trstu načrtoval tudi zasebne in državne stavbe.⁵²

V Ljubljani je Giovanni Fusconi v arhivskih virih prvič zabeležen leta 1726, ko je po Martinuzzijevi smrti prevzel gradnjo uršulinske cerkve.⁵³ Pripravil je tudi načrt za veliki oltar v isti cerkvi, po katerem naj bi oltar izdelal Francesco Robba.⁵⁴ Leta 1729 je bil plačan za izdelavo modela cerkve sv. Petra v Ljubljani in svetovanje pri gradnji. Cerkev je bila sicer sezidana med letoma 1730 in 1733, nekateri pa tudi načrte pripisujejo temu mojstru.⁵⁵ Zaradi sodelovanja pri tem projektu mu je pripisana še gradnja kapele na Kodeljevem iz leta 1733,⁵⁶ ki jo je v spomin na svojega strica dal postaviti in opremiti Avguštin pl. Codelli. Da je bil leta 1733 Fusconi gotovo v Ljubljani, vemo zaradi gradnje črnuškega mostu. Temu so zaradi pogostih poškodb leta 1730 začeli nadomeščati lesene podpornike z zidanimi, kar je sprva izvajal Johann Georg Schmidt. Prav leta 1733 pa so iz Trsta poklicali inženirja in arhitekta Giovannija Fusconija, čigar načrti za most s kamnitimi slopi so se ohranili. Tudi pozneje so se glede mostu nanj obračali za nasvet, na primer leta 1740 glede uporabljenega kamna.⁵⁷ Obsežnejša, vendar še neidentificirana so bila Fusconijeva dela za Karla grofa Cobenzla, izvedena med letoma 1749 in 1753, saj so dokumentirana dela na njegovih kranjskih zemljiških gospodstvih (Planina pri Rakeku, Logatec in Predjama) oziroma cerkvah pod njegovim patronatom. V Ljubljani se je Fusconi gotovo mudil še leta 1747, saj se je maja in junija tega leta večkrat sestal s Francem Henrikom Raigersfeldom na pogovorih o prezidavi njegove hiše na Mestnem trgu 17 oziroma o gradnji novih stopnic.⁵⁸ Z Raigersfeldom sta se poznala že vsaj od začetka tridesetih let 18. stoletja, saj se je tedaj Raigersfeld kot državni uradnik preselil v Trst. Tam sta dokumentirano sodelovala leta 1735 in 1736.⁵⁹

Portal kapele ob dvorcu Kodeljevo (foto: M. Kemperl).

Med portalom kapele na Kodeljevem, ki je sicer skromnejše,⁶⁰ a nedvomno kvalitetno delo, in obravnavanim portalom je nekaj podobnosti: ravna in zelo podobno profilirana preklada ter porezana notranja vogala, ki sta na Kodeljevem sicer ločna. A kot zapisano, je kapela Fusconiju le pripisana, zato si pomagajmo z njegovimi ohranjenimi načrti za tržaške stavbe. Fusconijevo delovanje v Trstu je najbolje dokumentirano v šestdesetih letih 18. stoletja, saj je v letih 1763 in 1764 tam spet deloval kot gradbeni direktor.⁶¹ Ohranjenih je namreč kar nekaj načrtov iz let 1762, 1763 in 1764.⁶²

Za nas so zanimivi načrti za tri stavbe, in sicer za palačo bankalne uprave (1764), Rossettijevo hišo (1764) in hišo za štiri ali osem trgovcev. Rossettijeva

⁵² Prelovšek, Ljubljanski baročni arhitekt, str. 72; Prelovšek, Terezijanski Trst, str. 182; Marin, La Città Nuova, str. 55; Iona, *L'Immagine di Trieste*, str. 473–478; Iona, *Disegni settecenteschi*, str. 44–46; Kemperl, Dokumenti, str. 87–89.

⁵³ Resman, *Uršulinke*, str. 44.

⁵⁴ Načrt ni bil realiziran, ker naj bi bil neproporcioniran, zato je Robba naslednje leto dobil nalogo, da sam izdela načrt, oltar pa izkleshe v treh letih (Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 103, 104).

⁵⁵ Kemperl in Vidmar, *Barok*, str. 84 in tam citirana literatura; Prelovšek, Ljubljanski baročni arhitekt, str. 71–72.

⁵⁶ Steska jo je glede na napačno prepisan kronogram datiral v leto 1734 (Steska, Codellijeva kapelica, str. 25). Zadnji del napisu, ki vsebuje kronogram, se glasi: EXEMPTAEABORIGINAE LABE / VIRGINI / VOLVIT DICARI.

⁵⁷ Resman, Bibiena, str. 74, 77.

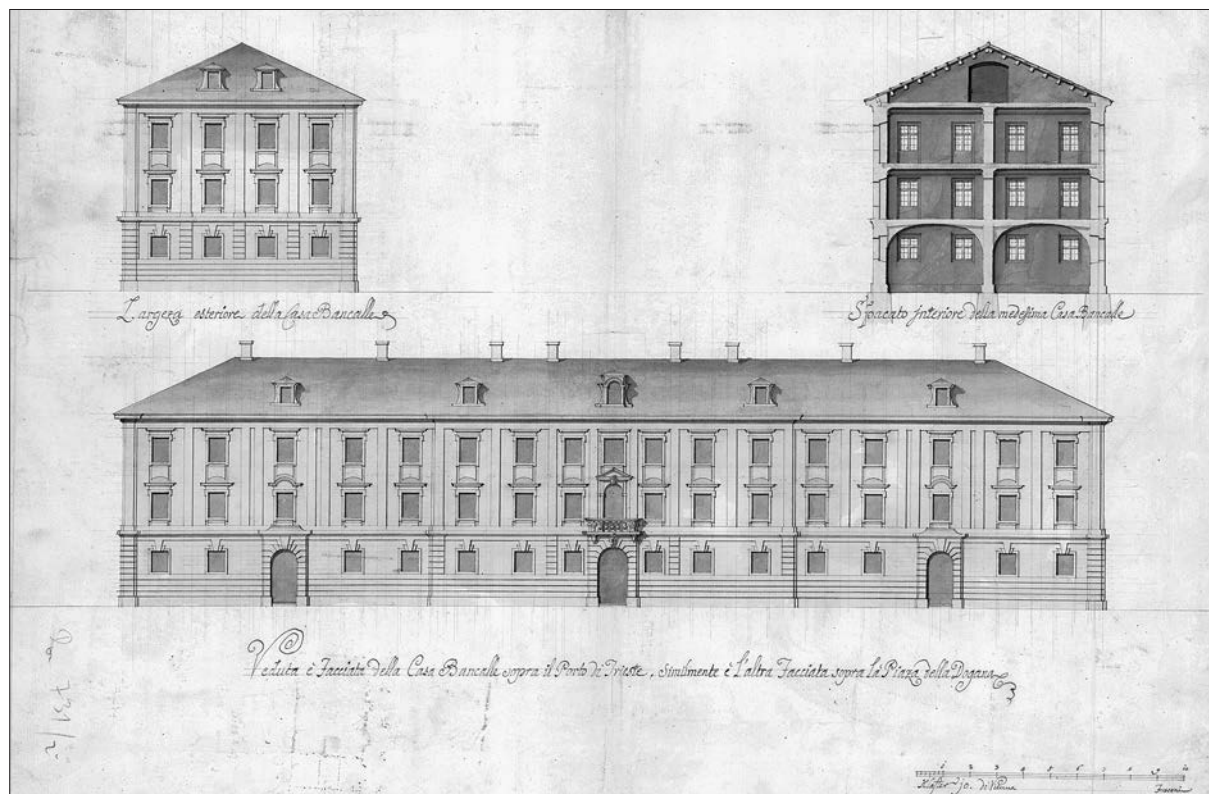
⁵⁸ Weigl, *Matija Persky*, str. 151, 152, 175, 214.

⁵⁹ Prelovšek, Terezijanski Trst, str. 30, 31.

⁶⁰ Morda je portal skromnejši zaradi dejstva, da sta ga nekoč obstopala kipa škofov sv. Avgušтина in sv. Ambroža (Steska, Codellijeva kapelica, str. 31).

⁶¹ Dorsi, *L'Imperial Regia*, str. 439.

⁶² Iona, *L'Immagine di Trieste*, str. 125–128, 187; Iona, *Disegni settecenteschi*, str. 44–46; Kemperl, Dokumenti, str. 87–89. Leta 1761 je na zahodnem delu današnje Piazza Unità d'Italia začel graditi zapore. Leta 1765 je prezidal in povečal Palazzo Vanoli oziroma Locando grande, ki je prav tako stala na zahodnem delu današnje Piazza Unità d'Italia. V njej je bil v tistem času najpomembnejši tržaški hotel (Generini, *Trieste*, str. 400, 401). Stavba je bila porušena leta 1820, na njenem mestu pa sta Hotel Garni leta 1873 postavila E. Geiringer in G. Righetti (Generini, *Trieste*, str. 411, 412). Fusconijeva stavba je delno vidna na veduti Pietra Nobila iz leta 1798 (Rutteri, *Trieste*, veduta reproducirana med str. 181 in 182).

Giovanni Fusconi, načrt stavbe bankalnega urada v Trstu, 1764 (Kemperl, Dokumenti, str. 88).

hiša je do leta 1876 stala na mestu sedanje Banca Nazionale del Lavoro na Piazza del Ponterosso 1.⁶³ Načrt glavne fasade, ki je bila usmerjena proti trgu, kaže dvonadstropno 11-osno fasado z rahlo izstopajočim triosnim rizalitom. Osrednja os je poudarjena s portalom, nad katerim se dviga balkon in večje polkrožno okno nad njim. Polkrožno zaključen portal z maskaronom v temenu ima stilizirano rustično osnovno ploskev, preko katere sta na vsaki strani postavljena po dva rusticirana pilastra. Ti imajo namesto kapitelov volute. Na njih sloni balkon z balustrsko ograjo, na katerem so postavljene vaze. Okno nad njim je poudarjeno s polkrožnim čelom. Nad rizalitom se dviga balustrska okraja z vazami. Vsa druga okna so pravokotna z ravnimi profiliranimi prekladami nad njimi. Načrt iz leta 1764 za palačo bankalne vlade, ki je do leta 1899 stala na najprestižnejši lokaciji v Trstu, na mestu sedanje stavbe Prefektore na Piazza Unità d'Italia, kaže podobno zasnovo glavne osi: spodaj je rusticiran stopnjevani portal, ki je znotraj polkrožno, zgoraj pa ravno zaključen in ima v temenu maskaron; nad njim je balustrska ograja balkona, za njim pa večje polkrožno zaključeno okno s trikotnim timpanonom z maskaronom.⁶⁴ Stavba je si-

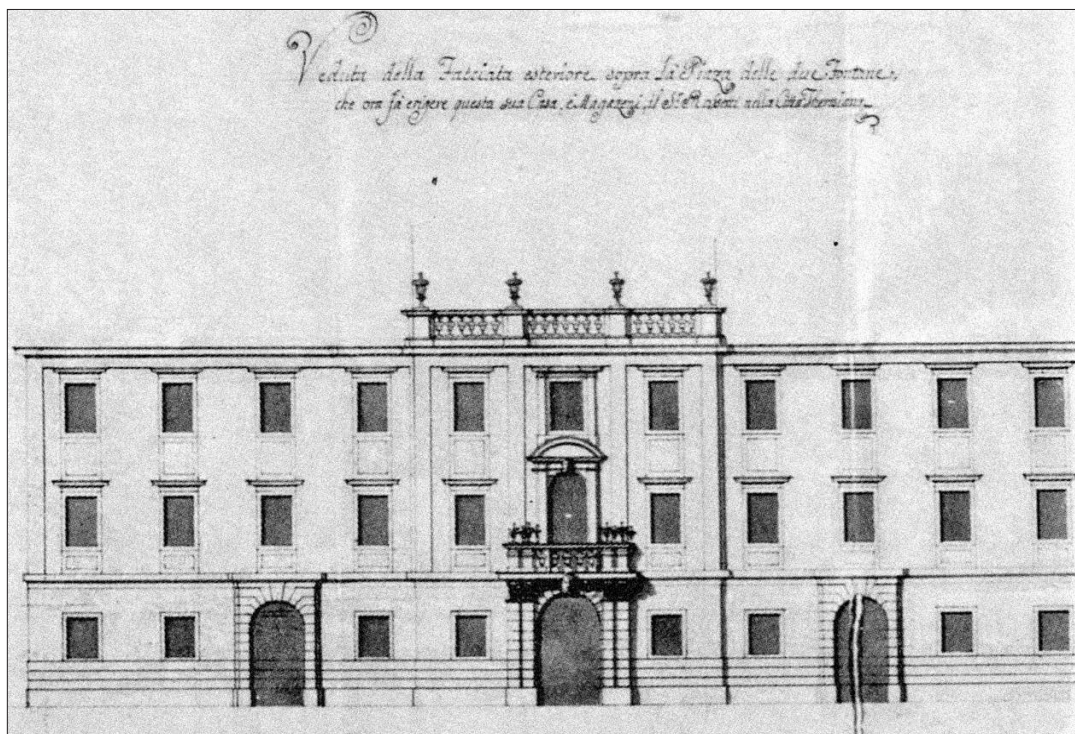
cer 17-osna in dvonadstropna s 7-osnim centralnim rizalitom, pravokotna okna imajo ravne profilirane grede, stene so členjene z lizenami. Na načrtu piše, da je fasada podobna fasadi stavbe na Piazza della Dogana, zato lahko predvidevamo, da je tudi ta stavba nastala po njegovem načrtu. Po vsej verjetnosti je mišljen carinski urad, ki je stal na mestu današnjega poslopja glavne pošte na današnji Piazza Vittorio Veneto. Preprostejši je nerealiziran načrt za veliko dvonadstropno štiriraktno hišo za štiri ali osem trgovcev ob kanalu Grande.⁶⁵ Glavna fasada je kar 18-osna, pri čemer je na vsaki strani triosen rizalit, poudarjen z balustrsko ograjo in vazami na strehi. Fasada ima poleg rizalitnih še dva glavna vhoda. Ta dva sta pravokotna z ravno preklado, a s porezanimi notranjimi vogali in zelo poudarjenim temenskim kamnom. Nad portaloma je z volutami obrobljena plošča, ki sega do spodnjega roba okna. Stranska fasada je 8-osna s stranskima dvoosnima rizalitoma s prav takim poudarkom. V osi fasade je lizena, levo in desno od nje pa enakovredna portala, ki sta identična tistima na glavni fasadi.

Portal hiše Breg 20 torej s portali na Fusconijevih načrtih družijo stilizirana rustika, pilastri z volutami, maskaroni v temenu ter z volutama obrobljena plošča nad portalom. Še bolj pa je obravnavani portal podo-

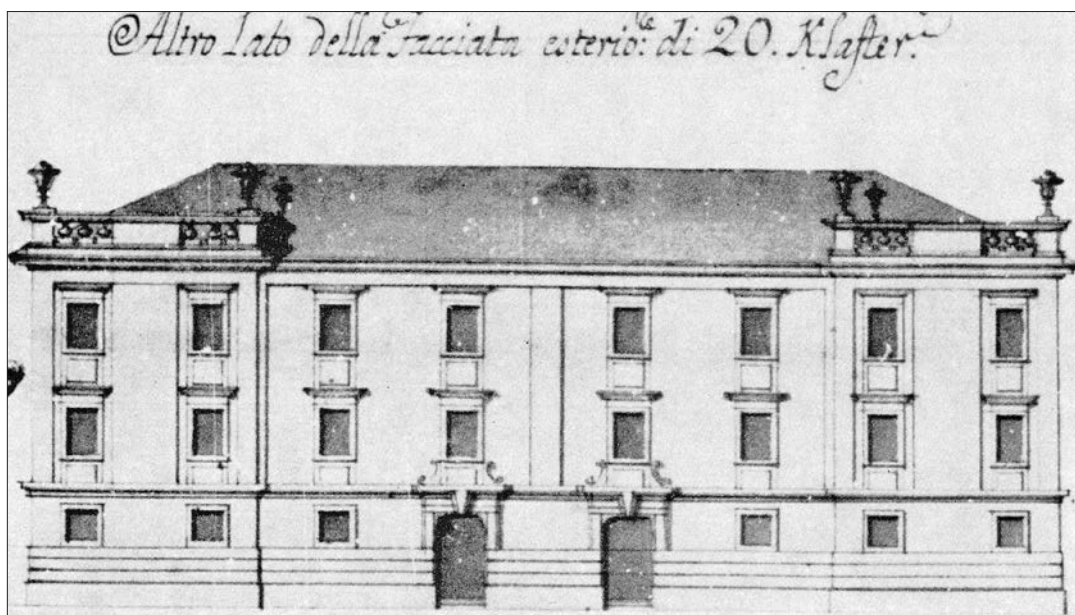
⁶³ Walcher, *L'Architettura a Trieste*, str. 8; Da Nova, *Aspetti Stilistici*, str. 63.

⁶⁴ Načrt objavljen v Kemperl, *Dokumenti*, str. 88, 89 z napačno identifikacijo Piazza della Dogana.

⁶⁵ Walcher, *L'Architettura a Trieste*, str. 8; Da Nova, *Aspetti Stilistici*, str. 63.

Giovanni Fusconi, načrt Rossettijeve hiše v Trstu (Walcher, L'Architettura a Trieste, fig. 4).

Giovanni Fusconi, načrt za štiri ali osem trgovcev v Trstu (Walcher, L'Architettura a Trieste, fig. 3).

ben portalu tržaške palače Brigido na Via del Pozzo di Mare 1, ki datira med leti 1732 in 1737 ter je Fusconiju le pripisan.⁶⁶ Glavna fasada palače je 7-osna, pri tem pa so osrednje tri osi zgoščene nad portalom. Ta je sestavljen iz osnovne plošče in dveh globokih pilastrov z volutama namesto kapitelov. Nad porta-

lom je širša profilirana greda, ki je nad pilastroma okrepljena. Na tem delu na vsaki strani stoji po ena vaza. Portal je znotraj polkrožno zaključen, v temenu pa ima poprse viteza s spuščnim šlemom in perjaničico. Nad portalom se dviga balustrska ograja balkona, za njim pa pravokotno okno. To je na straneh obdano s širokima lizenama, na katerih so v plitvem reliefu izklesane militarije. Nad oknom je reliefno oblikovana

⁶⁶ Zubini, *Cittavecchia*, str. 53.

Portal palače Brigido v Trstu (foto: M. Kemperl).

školjka, obdana z volutama, nad njo pa grb lastnika, obdan z zastavami in krono. Janez Jakob baron Brigido je bil namreč avstrijski častnik, sodnik in rektor.⁶⁷ Portala torej družijo enak koncept, enaka profilacija močne in nad pilastroma izstopajoče ravne grede z vazama, pilastra z volutama ter doprsje »viteza«.

Portal hiše Breg 20 lahko torej pripišemo Giovanniju Fusconiju. Da pa je Gasparini naročil portal pri njem, ni nenavadno, saj je Fusconi, kot že zapisa-

no, že prej delal v Ljubljani, tega tržaškega arhitekta pa tudi pozneje gotovo ni poznal le Raigersfeld, ampak tudi pomembni ljubljanski trgovci, ki so bili povezani s Trstom. To je bil v prvi vrsti Michelangelo Zois, ki je imel v Trstu več hiš in skladišč okrog današnje Piazza Unità d'Italia,⁶⁸ skladišče pa je v Trstu imel tudi Peter Anton Codelli, a ga je ob smrti leta 1725 zapustil Janezu Dominiku Moreschiniju.⁶⁹

Sklep

Raziskava je pokazala, da je bila hiša Breg 20 vsaj od leta 1728 do leta 1815 v lasti Janeza Štefana pl. Gasparinija ter njegovega sina in naslednika Friderika. Janez Štefan pl. Gasparini je svojo posest na Bregu razširil tako, da je kupil še sosednji hiši. Leta 1749 (neuradno že 1746) je kupil hišo Breg 18, ki je bila v letih 1688–1749 v lasti Petra Antona in njegovega naslednika Avgušтина barona Codellija. To hišo je Friderik Gasparini obdržal do leta 1784. Gaspariniji so bili vsaj od leta 1751 tudi lastniki hiše Križevniška 9. Hišo Breg 10 je leta 1752 kupil Jožef Anton Codelli, tako da je bila del Codellijevega fidejkomisa. Zato je najbolj upravičeno, da kot Codellijevo imenujemo hišo na Bregu 10, hiša Breg 20 pa si zasluži ime Gasparinijeva hiša. To hišo je Janez Štefan Gasparini začel prezidavati verjetno okrog leta 1736, ko so nastale Jelovškove poslikave v balkonski dvorani drugega nadstropja. Takrat je nastala pilastrska členitev obeh fasad. Glavni portal je nastal verjetno okrog leta 1743, ko je bil lastnik povzdignjen v plemiški stan. Načrt zanj je verjetno izdelal arhitekt Giovanni Fusconi, ki je sicer deloval v Trstu, a je bil vsaj med letoma 1726 in 1747 večkrat tudi v Ljubljani, kjer so mu naročali različna dela. Portal je namreč zelo soroden portalom na njegovih načrtih za tržaške stavbe iz leta 1764 ter portalu tržaške palače Brigido.⁷⁰

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani

AS 311, Zbirka fidejkomisov

⁶⁷ [https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Palazzo_Brigido_\(Trieste\).jpg](https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Palazzo_Brigido_(Trieste).jpg); <https://biblioteche.comune.trieste.it/Record.htm?idlist=8&record=19210425124910386079>. Fusconijusta pripisani tudi Casa Griot (1770) na Via San Lazzaro 19 in Casa Leo na Via San Sebastiano 1 (<https://biblioteche.comune.trieste.it/Record.htm?idlist=8&record=19219166124910373489>), a hiši slogovno nista primerljivi z njegovimi načrti. Casa Griot bi sicer po konceptu lahko bila njegova, a portal je klasicističen. Casa Leo pa ima portal, ki ima še manieristične značilnosti.

⁶⁸ Müllner, Die Zukunft, str. 63; Zubini, *Cittavechia*, str. 115, 116; Verginella, Fragmenti, str. 437.

⁶⁹ SI AS 308, serija II, C/13.

⁷⁰ Za pomoč pri pripravi članka se zahvaljujem Sabini Ravnikar, Vanji Rupnik, Mihi Preinfalku, Mihi Kosiju in Mateju Klemenčiču. Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0199 (Slovenska umetnost in umetnost Srednje Evrope in Jadrana), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ZVKD – Zavod za varstvo kulturne dediščine, območna enota Ljubljana
Fototeka, Fotoalbum Gostilna pri vitezu

LITERATURA IN TISKANI VIRI

- Da Nova, Renata: Aspetti Stilistici. *Maria Teresa, Trieste e il Porto* (ur. Laura Ruaro Loseri). Trieste: Istituto per l'Enciclopedia del Friuli Venezia Giulia–Udine, 1980, str. 60–72.
- Dorsi, Pierpaolo: L'Imperial Regia direzione delle Fabriche. *Neoclassico: Arte, architettura e cultura a Trieste 1790–1840* (ur. Fulvio Caputo). Venezia: Marsilio 1990, str. 435–439.
- Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev, II: Novi trg*. Ljubljana, 1940–43 (tipkopis).
- Generini, Ettore: *Trieste antica e moderna*. Trieste: Italo Svevo, 1968 (ponatis izdaje iz leta 1884).
- Golec, Boris: Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787. *Kronika* 70, 2022, št. 2, str. 307–362. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.2.04>
- Iona, Maria Laura: Disegni settecentesi per Trieste conservati all'Hofkammerarchiv di Vienna. *Il Disegno di Architettura* 15, 1997, str. 38–46.
- Iona, Maria Laura: *L'Immagine di Trieste. Dalla documentazione delle serie Litorale e Carte e piani dell'Archivio della Camera aulica di Vienna*. Trieste: Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia, 1995.
- Iona, Maria Laura: Momenti di urbanistica e architettura attraverso le fonti: il caso di Trieste. *Gli archivi per la storia dell'Architettura. Atti del convegno internazionale di studi Reggio Emilia, 4–8 ottobre 1993* (ur. Gino Badini). Roma: Ministero per beni e le attività culturali, 1999, str. 459–499.
- Kemperl, Metoda in Klemenčič, Matej in Weigl, Igor: *Baročna Ljubljana*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2007.
- Kemperl, Metoda in Vidmar, Luka: *Barok na Slovenskem. Sakralni prostori*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.
- Kemperl, Metoda: Dokumenti bankalne uprave za Kranjsko kot umetnostnozgodovinski vir. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011, str. 85–100 (<http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z11/VIEW/>).
- Kemperl, Metoda: Kanoniška hiša Ciril-Metodov trg 6 in arhitekt Candido Zulliani. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 57–58, 2021–2022, str. 267–285.
- Kemperl, Metoda: Nekaj drobcev o gradbeni zgodovini cerkve sv. Barbare v Idriji. *Annales. Ser. Hist. Sociol.* 22, 2012, št. 1, str. 43–54.
- Klemenčič, Matej: *Francesco Robba (1698–1757). Beneški kipar in arhitekt v baročni Ljubljani*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2013.
- Krampač, Tone: *Ljubljanske družine v 18. stoletju*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2018.
- Marin, Alessandra: La Città Nuova. Immagini e immaginari della Trieste Teresiana. *Maria Teresa e Trieste: Storia e culture della città e del suo porto*, Crocetta del Montello: Antiga Edizioni, 2017, str. 53–65.
- Mikuž, Stane: Ilovšek Franc: baročni slikar (1700–1764). *Zbornik za umetnostno zgodovino* 16, 1939/40, str. 1–74.
- Müllner, Alfons: Die Zukunft der Stadt Laibach. *Argo. Zeitschrift für krainische Landeskunde* 4–6, 1898, str. 60–67, 78–84, 92–100.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 18. stoletje: 1. del: Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Prelovšek, Damjan: Ljubljanski baročni arhitekt Candido Zulliani in njegov čas. *Razprave: Razred za zgodovinske in družbene vede*, XV. Ljubljana: SAZU, 1986, str. 69–210.
- Prelovšek, Damjan: O dveh ljubljanskih baročnih portalih. *Kronika* 30, 1982, št. 3, str. 206–209.
- Prelovšek, Damjan: Terezijanski Trst. Primer habsburškega uradniškega urbanizma 18. stoletja. *Kronika* 33, 1985, št. 1, str. 28–41.
- Radics, Peter: *Alte Häuser in Laibach: Geschichtserinnerungen*, I. Laibach: Selbstverlag, 1908.
- Resman, Blaž: Bibiena in drugi arhitekti nesojenega črnuškega mostu. *Acta historiae artis Slovenica*, 7, 2002, str. 71–82.
- Resman, Blaž: Še o nekaterih baročnih kamnitih oltarjih. *Acta historiae artis Slovenica*, 10, 2005, str. 43–63.
- Resman, Blaž: *Uršulinke v Ljubljani*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2010.
- Rutteri, Silvio: *Trieste spunti dal suo passato*. Trieste: Lint, 1979.
- Sapač, Igor: Baročni arhitekti na Slovenskem. *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem: obdobje zrelega baroka* (ur. Nace Šumi). Ljubljana: Arhitekturni muzej, 2007, str. 231–270.
- Steska, Viktor: Codellijeva kapelica v Turnu pri Ljubljani. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 3, 1923, št. 1–2, str. 24–32.
- Steska, Viktor: Nekaj kamenitih spomenikov v Ljubljani. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 13, 1903, str. 135–141.
- Stopar, Ivan: *Sprehodi po stari Ljubljani*. Ljubljana, Marketing 013 ZTP, 1992.
- Šiles, Aleksander in Radšel, Jasna: Restavriranje freske Frana Jelovška in štuka v hiši Pri vitezu v Ljubljani. *Konservator-restavrador. Povzetki mednarodnega strokovnega srečanja 2019* (ur. Nataša Nemeček). Ljubljana: Narodna galerija, 2019, str. 121.

Verginella, Marta: Fragmenti slovensko govorečega Trsta pred pojavom nacionalizma. *Kronika* 67, 2019, št. 3 (Iz zgodovine Trsta), str. 429–446.

Verzeichnis der Hauseigenthümer in der Stadt und der Vorstädten nebst Anzeige einiger Wohnungen, und des Stadtbezirks zu Laibach. Laibach, 1802.

Verzeichnis der Hausinhabern in der Hauptstadt Laibach und den Vorstädten. Laibach, 1787, 1798, 1800.

Verzeichnis der in Laibach befindlichen Gassen, Häusern, und derenselben Inhabern. Laibach, 1782.

Verzeichniß der Hausinhaber in der Hauptstadt Laibach und den Vorstädten nach dem alten und neuen Con-scriptions-Numerus. Laibach, 1805, 1815.

Verzeichniß der Hausinhaber in der Hauptstadt Laibach und den Vorstädten. Laibach, 1822.

Verzeichniß der Hausinhaber in der Provinzial Haupt-stadt Laibach und den Vorstädten sammt ihrer Pfarr-Eintheilung. Laibach, 1825, 1833.

Vidmar, Luka: »Eine sehr schöne Parade«: Dokončanje in prezentacija cerkve Marije Pomočnice v letih 1716–1718. *Križanke* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: Srednja šola za oblikovanje in fotografijo, 2018, str. 118–147.

Vrhovec, Ivan: Die erste Häusernumerierung Laibachs. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 15, 1902, št. 5–6, str. 161–168.

Walcher, Maria: *L'Architettura a Trieste dalla fine del settecento agli inizi del Novecento*. Udine: Del Bianco Editore, 1967.

Weigl, Igor: *Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000 (tipkopis magistrskega dela).

Zubini, Fabio: *Cittavecchia*. Trieste: Edizioni »Italo Svevo«, 2006.

Železnik, Alenka in Lubej, Uroš in Kromar, Janez in Erbežnik, Modest: *Stara Ljubljana z arhitekturnimi spomeniki*. Ljubljana, 1985 (tipkopis).

SPLETNI VIRI

Comune di Trieste:

<https://biblioteche.comune.trieste.it/Record.htm?idlist=8&record=19210425124910386079>

Dizionario biografico del Friulani:

Pastres, Paolo: Fusconi (Fosconi) Francesco e Giovanni

<https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/fusconi-fosconi-francesco-e-giovanni/>

Villani, Stefania: Codelli di Fahnenfeld Agostino
<https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/codelli-di-fahnenfeld-agostino/>

Slovenska biografija:

Preinfalk, Miha: Codelli pl. Fahnenfeld

<http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1005430/#novi-slovenski-biografski-leksikon>

Valenčič, Vlado: Zois pl. Edelstein, Michelangelo (1694–1777)

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi872267/#slovenski-biografski-leksikon>

Wikipedija:

[https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Palazzo_Brigido_\(Trieste\).jpg](https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Palazzo_Brigido_(Trieste).jpg)

S U M M A R Y

Ljubljana's house Breg 20 and its entrance portal

The research discusses the date, authorship, and commissioning of Baroque house Breg 20 in Ljubljana or, more specifically, its entrance portal. Based on the preserved testaments, probate inventories, and documents concerning the Codelli fideicomis and house numbering, we have established that, at least from 1728 until 1815, the house was owned by Johann Stephan Gasparini and then his son and successor, Friedrich von Gasparini. Johann Stephan expanded his property on Breg by purchasing two neighbouring houses. In 1749 (but unofficially already in 1746), he purchased house Breg 18, owned between 1688 and 1749 by Pietro Antonio Codelli and his successor, Baron Agostino Codelli. The house remained in Friedrich Gasparini's possession until 1784. At least from 1751 onwards, the Gasparinis also owned the house on Križevniška ulica 9.

On the other hand, house Breg 10 was purchased by Giuseppe Antonio Codelli in 1752 and formed part of the Codelli fideicomis. Therefore, Breg 10 may be called the Codelli house and Breg 20 the Gasparini house. Johann Stephan Gasparini probably embarked on reconstructing his residence about 1736, when Jelovšek created the paintings in the balcony hall on the second floor and when both façades were given pilaster articulation. The main entrance portal probably dates to about 1743, when the owner was raised to nobility. It was probably designed by the architect Giovanni Fusconi, who worked in Trieste, but, at least between 1726 and 1747, also made several visits to Ljubljana, where he was commissioned to do various works. This assumption is based on the similarities between the entrance portal to house Breg 20 and those that Fusconi designed in 1764 for buildings in Trieste and the entrance portal to Palazzo Brigido in the same city.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)